

حسین عارف ناویکی دیار و ناسراوی میژوی
ئەدەبی کوردییە، ئەو چیرۆکنووس، پۆژنامەنووس،
وەرگیپر و پۆماننووسە، لەو بوارانەدا بەرھەم
و چالاکییەکانی پرویەکی گەشیان بە میژوی
ئەدەب و دنیای پۆژنامەنووسیمان داوہ .

ئەوہی جیگەہی داخە، لە دوینی و ئەمپۆدا
دۆخی کوردستان وەک چۆن ئەدیب و نووسەرانی
پەرت کردووە، بەھمان شیۆہ دەرفەتیان نەبووە،
فریا بکەون، ئەوہی نووسیویانە، ئەگەر بلۆیشیان
نەکردبیتەوہ، لەنیو کتیبخانە و ئەرشیفەکانیان
بیانپاریژن، چونکە نووسەر و ئەدیبی خاوەن
مەسەلە و جددی، بەرپرسانە کار لە بەرھەمەکانیان
دەکەن و دەبن بە سامانیک بۆ نەتەوہکەمان،
کەواتە دەبن بە بەشیکی لە میژوی نەتەوہ .

بەھەر حیسابیک بیئت، وەک ھاوڕێیان وینایان
کردووە، من لەبواری بە ئەرشیفکردن و پاراستنی
کەلەپووری نەتەوہکەمان کەسیکی ورد و شارەزام،
بەلام چەند سالیکیکە ھەست دەکەم، بەیەک بالی
دەرەقەتی ئەو بواری نایەم و پەنگە ھاوڕێیانیشم
لەو بواریدا ھەمان کیشەیان ھەبیئت . زۆرجارانیش
ئەم پرسیارە کراوہ و دەکریت، کەواتە چی بکەین
بۆ پاراستنی سامانی نووسین و بەرھەمەکان،
وہلامەکان دلخۆشکەر نین .

لە پۆژانی پابوردوودا، بەدوای بابەتیکی
خۆمدا دەگەپام، کۆمەلێک فایل و زەرفم بەو
ناوہ وەرکرد . ئەم بابەتەہی حسین عارف کەوتە

پلان و پۆلین

نەوزاد عەلی ئەحمەد

به‌رچاوم و سه‌رنجی خسته سهر لاپه‌په‌کانی و بابه‌ته‌که‌ی خۆم له‌بیرچوو. ئه‌وه‌نده‌ی هینام و بردم، یاده‌وه‌ریم کورتی ده‌هینا و نه‌مه‌زانی ئه‌م بابه‌ته‌ بۆ که‌وتوو ته‌ لای من! پرۆژه‌که‌ بریتییه‌ له‌ پلان و پۆلێنی ئه‌ده‌ب و هونه‌ری کوردی.

پرسیارم له‌ زۆر که‌س کرد، ئایا شتیکی له‌و بابه‌ته‌یان به‌ بلۆکراوه‌یی به‌رچاو که‌وتوو؟ وه‌لامم ده‌ست نه‌که‌وت. یه‌کیک له‌و به‌پێژانه‌؛ ئازاد عه‌بدولواحید بوو، ئه‌ویش وه‌لامی له‌لانه‌بوو، پێی باش بوو جارێ با له‌ گۆفاری (پامان) بلۆببیتته‌وه‌، هه‌روه‌ها بابه‌ته‌که‌م بۆ که‌سیکی شاره‌زا و به‌ سه‌لیقه‌ی وه‌ک؛ سا‌بیر ره‌شید-یش نارد، سه‌یری هه‌ر شه‌ش به‌رگه‌ به‌ره‌مه‌کانی کاک حسین عارف-ی کرد، که‌ چهند سالیک له‌مه‌وبه‌ر ده‌زگای ئاراس چاپی کردوون، بابه‌ته‌که‌ له‌ویش نه‌بوو. دواجار بپارم دا بلۆوی بکه‌مه‌وه‌ و دیاری بپیت بۆ حسین عارف و توێژه‌ره‌ پاسته‌قینه‌کانی میژووی ئه‌ده‌ب و هونه‌ری کوردی.

بابه‌ته‌که‌ به‌م ناوونیشانه‌یه‌؛ «نه‌خشه‌ی پرۆژه‌یه‌ک به‌ناوی (زنجیره‌ی هه‌لبژارده‌ و لی‌کۆلینه‌وه‌ له‌ ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و پۆشنبیری هاوچاخی کوردی). پینج لاپه‌ره‌یه‌ و له‌سه‌ر کاغه‌زی قه‌باره‌ فولسکاب پاکێشراوه‌. ئه‌م بابه‌ته‌ پرۆژه‌یه‌که‌ پیشکه‌ش به‌ «کۆپ» کراوه‌، زۆر لێی وردبوومه‌وه‌، بۆم ده‌رکه‌وت مه‌به‌ستی له‌ «کۆپی زانیاری کورد» له‌ بۆ گرنگیدانه‌ به‌ چاپ و بلۆکردنه‌وه‌ی به‌ره‌می نووسه‌ر و ئه‌دیانی کورد، هه‌روه‌ها بواری هونه‌ریشی فه‌رامۆش نه‌کردوو، که‌ی پرۆژه‌که‌ نووسراوه‌؟ بۆ ئه‌مه‌ش پێویستی به‌ لی‌وردبوونه‌وه‌ هه‌بوو، ئه‌وه‌نده‌ی لی‌کم دایه‌وه‌ ده‌بپیت له‌ نیتوان سالی (۱۹۷۵-۱۹۷۸) نووسرابپیت، وه‌ک ده‌بینین دای ۱۹۷۵ کۆپی زانیاری کورد ده‌ستی به‌ چاپکردنی کۆمه‌لیک کتیبی

ئه‌ده‌بی، ده‌ق و لی‌کۆلینه‌وه‌ کردوو. بۆ زانیاری زیاتر؛ پرۆژه‌که‌ی حسین عارف به‌ تاییکی ساده‌ی ده‌ستی نووسراوه‌، وه‌ک دیاره‌ تاییکه‌ ده‌نگه‌کانی (پ. گ. ئ. ژ. ف) و سه‌روپۆری تیدا نه‌بووه‌، له‌کاتی نووسینه‌وه‌دا ئه‌ز چاره‌سه‌ری ئه‌مانه‌م کردوو، ئه‌گه‌رنا پرۆژه‌که‌م ده‌قاوده‌ق نووسیوه‌ته‌وه‌. هیوادارم خزمه‌تیکی زۆر بچووکم به‌ نووسه‌ری ناودار حسین عارف کردبپیت و پێی دلخۆش بپیت. ئه‌مه‌ش ده‌قی پرۆژه‌که‌یه‌:

نه‌خشه‌ی پرۆژه‌یه‌ک به‌ناوی
(زنجیره‌ی هه‌لبژارده‌ و لی‌کۆلینه‌وه‌ له‌ ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و پۆشنبیری هاوچاخی کوردی)

حسین عارف

تیبینی:

گومان له‌وه‌دا نییه‌، که‌ کاروانی ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و پۆشنبیری کوردیمان له‌ چاره‌که‌ سه‌ده‌ی رابوردوودا، له‌ چاو سه‌رده‌مه‌کانی له‌وه‌به‌ریدا، گه‌لێ هه‌نگای گه‌وره‌ی به‌ره‌و گۆرپان و پیشکه‌وتن و په‌ره‌سه‌ندن ناوه‌ و به‌خێرای گه‌شه‌ی کردوو، ئه‌مه‌یش ئه‌وی پاستی بۆ له‌ دوو پله‌دا خۆی ده‌نوین، که‌ ماوه‌یه‌کی تا پاده‌یه‌ک کپی و خامۆشی ده‌که‌وێته‌ به‌ینیا‌نه‌وه‌. یه‌که‌میان پله‌ی سالانی په‌نجاکان، واته‌ سالانی (۱۹۵۲ - بۆ ۱۹۶۰). دووه‌میان سالانی هه‌فتاکان، که‌ پاستیه‌که‌ی سه‌ره‌تای له‌ (۱۹۶۸) هه‌وه‌ ده‌س پێ ده‌کا.

جا ده‌توانرێ بوترێ، که‌ له‌م دوو پله‌یه‌دا دوو نه‌وه‌ له‌ کۆپی ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و پۆشنبیری کوردیماندا سه‌ریان هه‌لداوه‌ و پێگه‌یشتوون که‌ هه‌ریه‌که‌یان په‌روه‌رده‌ی بارودۆخی پله‌ی خۆیه‌تی و له‌ به‌ره‌مه‌ینانیشدا ئاوینه‌ی ئه‌و پله‌یه‌ بووه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ ئێمه‌ش ئامانجان له‌م پرۆژه‌یه‌ که‌ بۆ

کۆپی دەستنیشان دەکەین، ئەو دەبئ، که کۆپ وەک دەزگایەکی بەکار و کارامە لە کۆپی ئەدەبیات و پۆشنبیری کوردیدا، ئەو دەسپیشکەرییە بکا که بەپێی نەخشەیهکی ئامادەکراو، زنجیره کتیبیک له شیۆهی هەلبژاردە و پەرخەنە و لیکۆلینەویدا لەسەر گشت لایەنەکانی ئەدەب و هونەر و پۆشنبیری کوردیمان، لەو دوو پلەیهیدا لە چاپ بدار و بلایان بکاتەوه، واتە کۆپ خۆی کۆشش و هەلپە بۆ ئەم مەسەلەیه بکات و بەوهی کهسانی شارەزا و لیهاوتوی بۆ هان بدار و بۆ بەجێ هێنانی بیانخاتە کار، نەک تەنیا چاره پوانی ئەو بئ ئەدیبان و پۆشنبیران و هونەرماندان خۆ به خۆ، خۆیان ئەم هەولە بدەن و ئەوسا کۆپ دەستیان بگرئ و یاریدهیان بدار.

دیاره ئەنجومەنی کۆپ، بۆ بەجێهێنانی ئەم ئەرکه و پهیداکردنی کهسانی شارەزا و لیهاوتو،

دەتوانئ پشت بە لیژنە ی ئەدەب، بە تایبەتی و لیژنەکانی تری کۆپ بە گشتی ببەستئ.

حەز دەکەم ئەو هەش بلییم، ئەگەرچی بەجئ هیئانی ناوهرۆکی نەخشەکه کاریککی ئاسان نییە، بەلام باوەریم وایە، که بەدیھێنانی لە توانستدا هەیه:

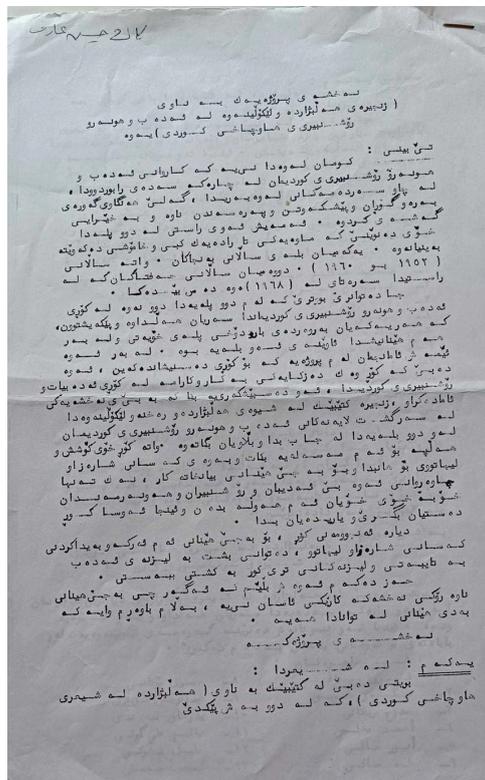
نەخشە ی پرۆژەکه
یەکه م: لە شیعردا
بریتی دەبئ لە کتیبیک بەناوی (هەلبژاردە
لە شیعی هاوچاخی کوردی)، که لە دوو بەش
پیکدئ.

بەشی یەکه م: هەلبژاردە لە شیعی هاوچاخی کوردی بەشیۆهی کرمانجی خواروو:

بریتی دەبئ لە سئ نمونە ی هەلبژاردە لە شیعی بلۆکراوه ی دیارترین پازدە شاعیرمان، لەوانە ی لەو چاره که سەدەیه دا سەریان هەلدا و پیگە یشتن، ئەوجا ئەم نمونانە دەکرینە کەرەستە ی لیکۆلینەوێهیک که بۆشی هەیه پەل بۆ بەرھەمەکانی تری ئەو شاعیرانە بهاوئ. دیاره چ شیۆهی شیعیان، هەلبژاردنی نمونەکان و چ جۆری لیکۆلینەوێهیک، دەبئ وەھابئ که لە باریدا هەبئ هەنگاو بە هەنگاو شوین پێی کاروانی شیعیان لەو چاره که سەدەیه دا هەلگرئ و بە هەموو باریکدا هەلسەنگینئ و هەقی خۆی بداتئ.

ئەو پازدە شاعیرەش (بەپرای من) ئەمانە دەبن:

- ۱- محەمەد سەلح دیلان
- ۲- کامەران موکری
- ۳- ع. ح. ب
- ۴- هیمن
- ۵- کاکە ی فەلاح
- ۶- محەمەد علی مەدھۆش
- ۷- ع. ع. شەونم

- ۸- حەسەب قەرەداغی
- ۹- ئەحمەد دۆزار
- ۱۰- جەمال شارباژیری
- ۱۱- شێرکۆ بێکەس
- ۱۲- عەبدوللّا پەشیو
- ۱۳- لەتێف هەلمەت
- ۱۴- ئەنوەر قادر جاف
- ۱۵- سەلام محەمەد

- ۱۰- بەدرخان سەندی
- ۱۱- صالح عەلی گولی
- ۱۲- خەلیل دھۆکی
- ۱۳- فەیسەل مستەفا
- ۱۴- مۆئەییەد تەیب

دووهم: لە چیرۆکدا

بریتی دەبێ لە کتێبێک بەناوی (هەلبژاردە) لە چیرۆکی هاوچاخی کوردی) که لەسەر دوو بابەتی چیرۆک دەبێ.

۱- چیرۆکی کورت: بریتی دەبێ لە دوو نمونەیی هەلبژاردە لە بەرھەمی بلۆکراوەی ھەریەکە لە دیارترین پازدە چیرۆکنووسمان لەو چارەکە سەدەیدەدا، ئەوجا نمونەکانیش دەکێنە کەرەستەیی لێکۆڵینەوێک، وەک ئەوێ بۆ شیعەر دەکێرێ.

پازدە چیرۆکنووسەکەش بەپای من ئەمانەن:

- ۱- محەرپەم محەمەدئەمین
- ۲- محەمەد مەولود (مەم)
- ۳- جەمال بابان
- ۴- مستەفا سەلح کەریم
- ۵- کاوس قەفتان
- ۶- حەسەن قەزنجی
- ۷- ئەحمەد مەحمود
- ۸- عەبدوللّا میدیا
- ۹- حەسین عارف
- ۱۰- لەتێف حامید (بەرزنجی)
- ۱۱- کاکەمەم بۆتانی
- ۱۲- ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل
- ۱۳- پەنۆف بێگەر
- ۱۴- پەنۆف حەسەن
- ۱۵- محەمەد پەشید فەتاح
- ۲- چیرۆکی درێژ و پۆمان: بریتی دەبێ لە لێکۆڵینەوێک لە بەرھەمەکانی:

تێبینی:

۱- بۆ دانانی ناوەکان ئەو تەنیا پای منە. دەتوانرێ ئالوگۆریان تێدا بکێرێ.

۲- (گۆران)م لەگەڵ دانەنان، چونکە ھەم وا دانانرێ که لەو ماوەیدا سەری ھەلدابێ و ھەم خۆی بۆ خۆی مامۆستایەکە و ئەوکانی ئەوێ پەنجاکان بە قوتابی ئەو دادەنێن.

بەشی دووهم: هەلبژاردە لە شیعری هاوچاخی کوردی بە شێوێ کرمانجی ژووو.

بریتی دەبێ لە هەلبژاردە لە شیعری بلۆکراوەی دیارترین شاعیرانمان، که لەو چارەکە سەدەیدەدا سەریان ھەلداو و بەو شێوێ بیان وتوو. ئەوجا ئەو نمونانەش دەکێنە کەرەستەیی لێکۆڵینەوێک لەو بابەتەیی بۆ ئەوکانی بەشی یەکەم دەکێرێ.

شاعیرەکان

- ۱- قەدری جاف
- ۲- جگەر خوین
- ۳- مەمدوح بریفکانی
- ۴- ئەحمەد موخلس
- ۵- ئەنوەر مائی
- ۷- سەلح یوسفی
- ۸- سەبری بۆتانی
- ۹- عەبدولپەرھمان مزووری

- ۱- جەمال بابان - خانزاد / پەلەھە وریکی چلکن .
- ۲- محەمد صالح سەعید - کاروانی / شمشالی شوان / ناشتی کوردستان
- ۳- جەمال نەبەز - لالۆ کەریم
- ۴- محەرەم محەمد ئەمین - مام ھۆمەر / پێگای نازادی
- ۵- مستەفا سەلح کەریم - زپە ی زنجیر
- ۶- مستەفا قەرەداغی - ئاوات
- ۷- پەحیمی قازی - پێشمەرگە
- ۸- ئیبراھیم ئەحمەد - ژانی گەل
- ۹- سۆران مەحوی - ئەنجامی تەماعاری
- ۱۰- عەبدوللأ ئاگرین - کولە مەرگی
- ۱۱- سەلام مەنمی - گلێنە ی کوریچە دراو سێیەم:

هەلبژاردە لە بەرھەمی ئەدەبی کوردەکانی سۆڤیەت:

بریتی دەبئ لە ھەندئ نموونە ی هەلبژاردە لە شیعەر و چیرۆکی شاعیر و چیرۆکنووسە کوردەکانی سۆڤیەت، لە گەل لیکۆلینە و ھیک دەربارەیان و دەربارە ی ئەدەبیاتی کوردی سۆڤیەت بە گشتی .

ناوھەکان بە بە نموونە:

- ۱- عەرەبی شامیلۆف
- ۲- جاسم جلیل
- ۳- حاجی جندی
- ۴- کارلینی چەچانی
- ۵- قاچاغی مراد
- ۶- شکۆیئ حەسەن

چوارەم: لە ئەدەبی شائۆگەریدا

بریتی دەبئ لە لیکۆلینە و ھیک لە سەر ئەدەبی شائۆگەری کوردی، کە بەرھەمەکانی ئەم نووسەرانی بۆ دەکرێتە کەرەستە:

- ۱- ۱. ب. ھەوری
- ۲- پەفییق چالاک

- ۳- ئەمین میرزا کەریم
- ۴- حەمە کەریم ھەورامی
- ۵- تەھا بابان
- ۶- کەمال پەئووف (محەمد)
- ۷- حاجی مەکی
- ۸- عەلی توانا
- ۹- محەمد سەدیق مەحموود
- ۱۰- سەمکو ناکام
- ۱۱- مەھدی ئومید
- ۱۲- محەمد مەولود
- ۱۲- شێرکو بیکەس

تیبینی:

لیکۆلینە و ھیک تەنیا بە باری ئەدەبیدا باس لە شائۆگەراییەکان دەکا .

پێنجەم: لە ھونەرە جوانەکاندا

بریتی دەبئ لە سئ بەش لە کتیبیکدا، باسی کتیبی جیاواز .

یەكەمیان: دەربارە ی ھونەری تەمسیلکردن کە بریتی دەبئ لە لیکۆلینە و ھیک لە بارە ی ھەموو ھونەرەکانی سەر شائۆ (وہ) لە تەمسیل و دەرھێنان و دیکۆر و پووناکی و ماکیاج...تاد، کە دەبئ ئەو شائۆگەراییانە ی بۆ بکرێتە کەرەستە کە لە چارە کە سەدە ی پێشوودا لە کوردستاندا، یان لە لایەن تیبە ھونەراییە کوردییەکانە و لە لاتدا نوینراون، لە گەل باسکردنی ئەو ھونەرەندانە دا کە لە ماوہیەدا لەم کۆرەدا دەوری بالاییان گێراوہ، وەک:

- ۱- پەفییق چالاک (تەمسیل و ئیخراج)
- ۲- پەئووف یەحیا (تەمسیل)
- ۳- نووری وەشتی (تەمسیل)
- ۴- کامەران موکری (تەمسیل و ئیخراج)
- ۵- ئەمین میرزا کەریم (ئیخراج)
- ۶- ئەنوەر تۆفی (ئیخراج و ئینارە)

لیکۆلینه وه یه ک ده رباره ی ئه م به شانیه ی په خشان:

۱- وتار: به م شیوه یه باس ده کری؛
آ- گه پانه وه یه کی میژووی - سه ره تای په یدا بوونی
وتار به نووسین - پیوه ندی نیوان وتار و
پۆژنامه گه ری.

ب- ته شه نه سه ندنی وتار و به په ل هاویشتنی
په خش و ناکردن و ژۆبوونی چاپه مه نی، به تایبه تی
پۆژنامه گه ری له چاره که سه ده ی پابوردوودا.

ج- جۆره کانی وتار: وتاری ئه ده بی - وتاری
کۆمه لایه تی - وتاری سیاسی - وتاری زانستی
(له گه ل ئیشاره تدا ندا به نمونه بۆ هه ریه که یان).
۲- په خنه و لیکۆلینه وه: به م شیوه یه باس
ده کری:

آ- گه پانه وه یه کی میژووی - سه ره تای په یدا بوونی
به نووسین له ئه ده به که ماندا - پیوه ندی نیوان
په خنه و لیکۆلینه وه و پۆژنامه گه ری.

ب- ته شه نه سه ندنی له چاره که سه ده ی پابوردوودا.
ج- مه یدانه کانی په خنه و لیکۆلینه وه - له ئه ده بدا
- له باس و خوازی کۆمه لایه تیدا - له سیاسه تدا -
له فیکرو فه لسه فه و زانستدا (له گه ل ئیشاره تدا ندا
به نمونه بۆ هه ریه که یان).

۳- هه والی ژیا نی پۆژانه و پپیۆرتاج: وه ک هه والی
سیاسی و کۆمه لایه تی و زانستی و .. تاد، ئه و جا
گفتوگۆ له گه ل که ساندا و باسکردنی داووده زگا کانی
له کۆمه لدا له شیوه ی پپیۆرتاج. بیگومان ئه م
به نده پتر پیوه ندی به پۆژنامه گه رییه وه هه یه .

دوا تیبینی:

دیاره ده توانری دوا ی ئه م به رنامه یه ش،
زنجیره که هه ر درێژه ی پت بدری و هه موو
لایه نه کانی تری پۆشنیبری کوردیمان بگریته وه .

۷- خالد سه عید (دیگۆر)

۸- عومه رعه لی ئه مین (ته مسیل و ئیخراج)

۹- ئه حمه د سالار (ته مسیل و ئیخراج)

۱۰- به دیعه دارتاش (ئیخراج و ته مسیل)

۱۱- ته ها خه لیل (ته مسیل)

۱۲- عومه ر چاوشین (ته مسیل)

۱۳- سه باح عه بدولپه حمان (ته مسیل و ئیخراج)

۱۴- ته لعه ت سامان (ئیخراج)

۱۵- سه عدوون یوونس (ئیخراج و ته مسیل)

۱۶- غازی بامه پنی (ئیخراج)

دووهمیان: ده رباره ی هونه ری وینه کیشان: که بریتی
ده بی له لیکۆلینه وه له باره ی ئه م هونه ره وه، به ده م
باسکردنی به ره م و کۆششی ئه م هونه رمه ندانه مانه وه
له م کۆپه دا:

۱- حه سه ن فه لاح

۲- جه مال به ختیار

۳- خالد سه عید

۴- عه زیز سه لیم

۵- محه مه د عارف

۶- عه لی جۆلا

۷- ئیسماعیل خه یات

۸- نووری ئیسماعیل

۹- عوسمان خال

۱۰- عه تا قه زاز

۱۱- سمکۆ توفیق

۱۲- مسته فا عه قراوی

سه ییه میان: ده رباره ی هونه ری گۆرانی و موسیقا:
هه روه ها بریتی ده بی له لیکۆلینه وه یه ک ده رباره ی
ئه م دوو هونه ره، له گه ل باسکردنی ناودارترین
گۆرانیبیژ و موسیقا زانمان له و سالانه دا.

شه شه م

له په خشان ی کوردیدا: بریتی ده بی له